

Hvad foregår der i Platons hule?

Da den 81-årige Paul Jarrico besøgte Danmark i sensommeren i år, var der på Den Europæiske Filmhøjskole i Ebeltoft lejlighed til at høre hans forelæsning om filmen som magtmiddel. Og Det Danske Filmmuseum viste for nylig en af Jarricos kendteste film, "Jordens Salt (54)", som han har produceret. Jarrico blev blacklisted i forbindelse med høringerne foretaget af 'Un-American Activities Committee' i McCarthy-perioden. Det følgende er indholdet af den forelæsning, Jarrico præsenterede for danske filmfolk og filmstuderende i Ebeltoft.

af Paul Jarrico

I Platons 'Republik', hans grundlæggende værk om politisk filosofi, fremmaner han en slående illustration af forskellen mellem illusion og virkelighed. Han beder os forestille os en gruppe mennesker, som bor i en underjordisk hule. De lænket og kan kun se mod hulens bagvæg. Den eneste kilde af lys, er et kæmpe bål udenfor hulen. Der er nogle mennesker, der passerer forbi mellem hulens åbning og bålet, og de medbringer alle mulige ting: krukker, statuer og dyrefigurer. Men alt hvad folkene i hulen kan se, er skygger – deres egne, de forbipasserendes og objekternes. Og de kan kun høre deres egne stemmer samt stemmerne fra de, der går forbi udenfor. Dette er så langt virkeligheden rækker for fangerne i hulen. Eller som Platon formulerer det: "For dem ville sandheden bogstavelig talt ikke være andet end skygger".

Jeg har taget denne allegori ud af dens rette sammenhæng, for hulen er kun et enkelt element i en kompleks argumentation, som Platon foretager. Han mente, at stater skulle styres af filosoffer, og på dette sted er han igang med at vise, hvor svært

det er at udvikle filosoffer, hvor svært det er at blive oplyst. Så han forestiller sig, at en af fangerne slipper fri og får lov til at gå hen mod lyset. Lyset blænder ham – det tager tid at vænne sig til virkeligheden. Men når han først er oplyst, siger Platon, har han en moralsk pligt til at gå tilbage og hjælpe med at befri de andre.

Det ville være skønt, hvis man havde et system, hvor kun kloge mennesker havde magten – sådan nogle som De og jeg – men det er selvfølgelig ikke derfor, jeg her har beskrevet hulen. Jeg finder, at den er en bemærkelsesværdig metafor for filmen: dens historiske fiasko med hensyn til at opfylde de løfter, den gav. Filmen er et medium, hvis evne til at gengive virkeligheden ikke er overgået af andre, og dog har den i det store hele ikke givet verden andet end en bleg imitation – skygger i stedet for substans.

Sproget

Lad mig spole en smule baglæns: Som art betragtet er vi født til at kommunikere, og det var selvfølgelig et forspring m.h.t. talens brug, der i forhistorisk tid gjorde netop os

til noget særligt i forhold til andre menneskelige skabninger. Der var vi så – for en små 45 tusinde år siden – en del af en kvist på en million af år gammel gren på det billioner af år gamle livets træ. Ikke andet en tilfældige variationer i de elektriske forbindelser i hjernebarken, en mindre tilpasning af strubehovedet, og voila: det genetiske spring var gjort.

Der var andre hvirveldyr, der kunne pippe, skribe, gø eller slå sig på brystet og hyle, men vi var de eneste, der kunne sætte ord sammen, bruge dem som symboler, jonglere med symbolerne og nå frem til betydningsdannende systemer.

Hvilken velsignelse det var dette snakketøj! En stor fordel for den sociale organisation. Vi kunne omringe laverestående arter: "De løb dén vej!" – kunne vi råbe. "Lad os spærre vejen for dem i passet!" Med vores gode evne til formere os kunne vi langsomt bevæge os ud i hver eneste beboelige hjørne af planeten. Sproget havde givet os muligheden for at overkomme og betvinge naturen, fordi vi kunne lære af vores erfaringer og give det lærte videre til andre – især vort afkom.

Der er myriader af former for menneskelig kultur, men der er kun få måder at videregive dem på: Instruktion, demonstration, imitation, initationsritualer, overgangsritualer, ceremonier, musik, dans, maleri, skulptur og frem for alt fortælling. Det er via disse, at en gruppes regler og moralsæt, vaner og dyder, værdier og holdninger indlæres i ethvert samfund, selv de, der ikke ejer den skrevne beretning. Rent faktisk er det skrevne ord en tilegnelse af nyere dato – kun en ca. 5500 år gammel. Og det er jo tydeligt, at der ligger stor indoktrinær magt i den skriftlige formidling. Der er også an-

dre magtfulde institutioner, når det gælder indoktrinering, fx organiseret religion eller organiseret uddannelse. Jeg bruger ikke ordet 'indoktrinering' pejorativt.

Censur

Hvis vi forudsætter, at filmen blev født, da den første gang blev offentligt forevist – altså projiceret op på et lærred, ikke beskuet gennem et kighul – så er den næsten præcis et hundrede år gammel. Dens mulighed for at påvirke sine tilskuere blev så hurtigt åbenbar, at man allerede i løbet af et år, i 1897, var igang med at manipulere med billederne for at skjule den eksotiske danserinde Fatimas gyngende underliv.

Filmen skulle blive – er stadig den dag i dag – så effektiv, når det gælder om at propagandere for kulturelle værdinormer, at der opstod intense magtkampe for at få kontrollen over den. Eftersom filmen både er kunst og business, er der evige

stridigheder mellem dens skabere – de, der praktisk laver værket og de, der finansierer det. Og selvom kunstnerne sjældent vinder fortsætter den evige strid. Der er også uenighed med hensyn til censur – faktisk på to forskellige niveauer: På det ene ligger modsætningsforholdet mellem en statslig censurinstitution og en samlet front af både kunstnere og finansielle iværksættere. På det andet niveau finder vi igen kunsten overfor pengene, fordi kapitalhaverne som gruppe har vedtaget en egen, frivillig censur – altså en selvcensur, der normalt resulterer i endnu mindre frihed for filmkunstnerne. Der er også nogle modsætningsforhold, der udspringer fra forskellige nationer, som ønsker at beskytte deres egen filmindustri og kultur mod mere aggressive industrier og mere barbarisk kultur fra en større og mere magtfuld nation... dermed altså ment mit eget fædreland.

Minearbejderne ser op mod kvinderne i en scene fra "Jordens Salt".

Men er det egentlig dét, der er på spil i sådanne konflikter – kontrollen over indholdet i filmene, filmenes magt til at påvirke folk? Er skænderierne ikke snarere et spørgsmål om enkeltpersoners selvpromovering? et spørgsmål om penge? et spørgsmål om national stolthed?

Jo, de elementer er helt klart af betydning. Men de er i det lange løb ikke nær så vigtige som filmens indflydelse på, hvad folk tænker – en indflydelse der til tider afgør, om folk i det hele taget er i stand til sammenhængende tankevirksomhed, eller som afgør, hvad folk føler, og engang imellem om de overhovedet kan føle noget for andre.

Og tror jeg nu virkelig, at filmen besidder en sådan indflydelse? – Måske ikke som enkeltværker, men samlet over mange år, ja, så tror jeg

den gør. Især hvis man inkluderer TV, for hvilket det gælder, at de fleste af programmerne – i mit eget land i det mindste – stammer direkte fra filmindustrien. Og hvilken forummelse mit land har oplevet!

Indholdet

Lad mig berette hvordan jeg til at begynde med blev interesseret i, hvad film udtrykker, hvilke meddelelser de viderebringer, både over og under overfladen. Sylvia Jarrico, min første kone (vi blev gift mens vi stadig var i college), tog en grad i social psykologi samtidig med, at jeg begyndte som manuskriptforfatter af B-film. Hun besluttede at skrive sin ph.d.-afhandling om Hollywood filmene i den periode, idet hun forsøgte at se dem, som havde hun været et antropolog, der studerede en eksotisk kultur. De havde underlige skikke de der folk oppe på lærredet. Lige siden Hays Office var begyndt at kontrollere deres moral, delte mand og kvinde aldrig seng mere – ikke engang selvom de var gift. Forbrydere blev altid straffet. Og så havde disse fascinerende væsner i øvrigt deres helt egen mytologi. Fx Askepotmyten og succesmyten.

Jeg skrev en romantisk komedie, der hed *Tom, Dick and Harry*. Ved hjælp af den avancerede jeg fra at være B-filmforfatter til at være "A"-forfatter, og den blev sågar nomineret til en Oscar. Jeg var selvfølgelig direkte inspireret af Sylvias arbejde. Jeg skal afholde mig fra at genfor-

tælle plottet, men jeg satte mig altså for at aflive både Askepotmyten og succesmyten. Jeg synes selv, at det lykkedes at præsentere nogle morsomme observationer omkring de spørgsmål. Hvad jeg ikke fik øje på før mange år senere var, at jeg – uden at ville det – havde forstærket en endnu større myte, nemlig myten om at kærligheden besejrer alt.

Spørgsmålet om indhold er komplekst. Betydningen af en film kan ændre sig med tiden. Den kan betyde forskellige ting for forskellige typer publikum og forskellige individer. Og de udtalte meninger, der sommetider er meget mere magtfulde end de udtalte, kan være uhyre subtile.

Jeg har en gang prøvet at finde en måde, hvorpå man kan afgøre en films synspunkt. Jeg underviste på et kursus med overskriften "Film and Social Reality", og her prøvede jeg at levere en række kriterier, der kunne hjælpe de studerende med at vurdere en films holdninger – også de udtalte. Jeg definerede to holdningseksstremer i forhold til ni forskellige spørgsmål, og bad eleverne bestemme hvor på en glidende skala mellem de to ekstremer, de mente de film, vi så, rangerede. Disse var mine kriterier:

- 1) Holdning til sex – fra det puritanske til det hedenske.
- 2) Holdning til de rige og magtfulde – fra ærbødighed til hån.
- 3) Holdning til lov og orden – fra underdanighed til anarki.

- 4) Holdning til kvinder – fra det misogyne til det jævnyrdige.
- 5) Holdning til minoriteter – fra foragt til forherligelse.
- 6) Holdning til den menneskelige natur – fra folk er dybest set onde til folk er dybest set gode.
- 7) Holdning til den fri vilje – fra vi er fastlåst af vores arv, miljø og held til vi er i stand til at foretage afgørende valg og dermed bestemme vort eget held.
- 8) Holdning til realisme – fra overnaturlig til rationel.
- 9) Holdning til fremtiden – fra det pessimistiske til det optimistiske.

Jeg udelod, som De ser, vold. Jeg fandt, at det var svært at indpasse i et sådant system. For det første er der modsatrettede former for vold. Der er personlig eller social vold, hvis motivering er åbenbar. Måske kan denne form ikke forsvares, men den er alligevel forståelig. Og så er der blind, ubegrundet vold af den slags, man ser i mange af de film, der dominerer markedet – den verdensomspændende amerikanske blockbuster.

Det begyndte med *Star Wars* i 1977. Der var store film før den, men jeg tror ingen nær så centrale. Hvad George Lucas opnåede med sin brug af Dolby støjrreduktion og stereo lyd, og med brugen af computere til at kontrollere kamera og skabe special effects, var et væsentligt teknologisk fremskridt. Men hvad var *Star Wars* egentlige ud-sagn? – Hvad var det Lucas ville fortælle os? De ved uden tvivl, at historien har sine rødder i en ældgammel myte om fædre og sønner, helte og skurke. Men det den sagde mig – og formodentlig også Deres underbevidsthed – var, at det er ligegyldigt hvor lang ind i fremtiden, vi rejser, vi vil stadig være i krig, vi vil altid være i krig. Og skulle vi løbet tør for fjender her på Jorden, så finder vi bare nogen i det ydre rum. Og det er jo egentlig det samme, der bliver sagt i en af de seneste blockbustere, nemlig *Independence Day*.

Et blodigt århundrede

Når jeg her har lagt vægt på films indhold, er det ikke fordi, jeg ikke er klar over sammenhængen mellem hvad en film udtrykker og hvordan den gør det – hvor godt den gør det. Spørgsmål om form, om stil, om filmteknik er selvfølgelig vigtige. Og ligeledes er det da også væsentligt, om filmen er underholdende. Der er

"Tom, Dick and Harry" (på dansk: "Der er Bryllup i Luften").

ingen grund til at fortælle en historie, hvis ikke den fænger og holder opmærksomheden hele vejen igennem... ” – og hvad skete der så, Mor?” – det er essensen af underholdning. Der er ingen grund til at fortælle en historie, der ikke vil et eller andet. Hensigten kunne være at sige, at livet ingen mening har. Men det er også en holdning.

Det århundrede, hvis slutning vi hastigt er på vej mod, har været det blodigste i historien. Krige og revolutioner, nazi holocaust, Stalins gulags, sygdomme, hungersnød, et kapløb om atomvåben, der har været truende nær ved at udslutte både menneskeheden og enhver anden form for liv på Jorden, er stadig en uløst trussel.

Men det har også været et århundrede med næsten utrolige fremskridt indenfor videnskaben. En stadig revolution i vort kendskab til det håndgribelige – fra læren om det mindste til det største – og i vort kendskab til liv – fra primærformer til kortlægning af det menneskelige kromosomsæt. Vi begynder at forstå bevidsthedens neurologi. Og man er dårligt nok begyndt at fatte computers potentiale.

Det har også været et århundrede, hvor vor art har oplevet en vækst fra lidt mere end en billion til lidt under seks billioner. Om dét skal føjes til listen over katastrofer eller til listen over triumfer er et åbent spørgsmål. For de fleste arter betyder det at blive flere, at man er lykkedes.

Lad os lege en leg: En atomkatastrofe vil om et øjeblik udslutte det meste af verdens befolkning. Efterkommerne af de få overlevende får med tiden genopbygget en sofistikeret civilisation. Og selvom bøgerne fra vort århundrede er gået til grunde, så finder man alligevel et kæmpe lager af film dybt ned i en eller anden underjordisk hule – en anden slags Platons hule. Der er de så, alle de narrative film, der nogensinde er lavet (dokumentarfilm må ikke være med legen).

Med andre ord: Hvad ville fremtiden vide om vores tid, hvis vores film var det eneste vidnesbyrd? Hvad ville man rent faktisk få at vide om befolkningsekspllosion, folkemord eller om de intellektuelle triumfer opnået indenfor de seneste hundrede år? Tag for eksempel atomvåben kapløbet; jo, nogle film er der da lavet om det, de fleste i forbindelse med efterkrigsfortvivelse.

Jeg kan imidlertid kun huske en enkelt, men den fik sandelig også fat om det sindsyge i fænomenet. Det var en komedie, en uhæmmet satire skrevet og instrueret af Stanly Kubrick og med titlen *Dr. Strangelove*.

Okay, så film, der fortæller historier, kan man altså ikke regne med, når det gælder historisk viden eller ajourført videnskabelig information. Det forventer vi heller ikke, at de skal. Men hvad forventer vi da så? – At få belyst menneskelige forhold? – Eller er det også for meget at forlange af et mirakel, der i sin tid blev besunget som kunstformen, der indeholder alle andre kunstformer – et medium, der af André Bazin blev beskrevet som ”selvsagt realistisk”?

Eskapisme

Nå, vi må hellere komme ned på jorden igen. Grunden til at de fleste mennesker går i biografen eller tænder for fjernsynet er for at slippe for virkeligheden og problemerne. Folk foretrækker i det mindste for en stund, at spekulere over fiktive problemer fremfor deres egne, en fiktionsverden fremfor deres egen. Eller endnu bedre: slet ikke at spekulere. Man kan opnå det samme gennem stoffer eller alkohol, da Marx sagde, at religion er opium for folket, vidste han ikke noget om film.

Lad os kigge lidt nærmere på dette spørgsmål om eskapisme. Hvad betyder det egentlig? – At slippe ud af et eller andet, slippe ud af en ubehagelig situation som fx et fængsel og ind i en god situation som fx frihed. Men det, der er virkelig deprimerende ved en ubehagelig situation, er følelsen af hjælpeløshed, følelsen af, at der intet er at gøre ved det. Og hvis det man slipper ud til, når man ser film, er en understregning af ens egen hjælpeløshed – hvis film generelt giver een følelsen af, at intet kan forandres, og at eens skæbne er bestemt af irrationel vold eller monstre fra det ydre rum eller under alle omstændigheder kræfter, der ligger langt udenfor eens kontrol, og der ingen beskyttelse er at hente nogen steder – måske lige bortset fra Batman, der desværre har alt for travlt med Cat Woman, til at han gider tage sig af det – så er man jo egentlig slet ikke sluppet væk. Man er tvært imod blevet puttet i et endnu mere undertrykkende fængsel.

Intet af det, der er galt med filmen – eller af det, som jeg synes er galt med filmen – kan der rettes op

på ved hjælp af en statsinstitution, eller i det hele taget statslige indgreb. Kun publikum kan ændre filmen, og burde gøre det, ikke bare ved deres blotte tilstedeværelse eller mangel på samme, men ved at protestere – måske ligefrem blokere biografen. Og det siger jeg i egenkab af een, der har oplevet at blive blokeret. Filmindustriens forretningsfolk har magt til at vælge enten at financiere en film eller at afslå det, men de kalder det ikke censur. Og rent faktisk tror jeg ikke, at de konspiratorisk har besluttet kun at producere asociale film. Deres mål er velkendt: At maximere profitten. Og de har overbevist sig selv om, at måden at gøre det på er ved at satse på laveste fællesnævner hos publikum – helst ser de en flok tilskuere, der gerne ser den samme blockbuster om og om igen. Hvis der var penge i det ville de satse på ’the all-time best seller’: Det Kommunistiske Manifest. Det er jeg overbevist om.

Og dette bringer mig til den form for censur, jeg godt kan gå ind for: Selvcensur – filmskabernes samvittighed – deres ansvarlighed og selvrespekt.

Gør ingen skade!

Måske vil følgende komme som en overraskelse: Jeg kan godt lide film. Og selvom jeg bedst kan lide de gamle klassikere som fx Cesare Zavattini og Vittorio De Sicas *Cykeltyven*, eller mere moderne klassikere som fx *Rød* af Krzysztof Piesiewicz og Krzysztof Kieslowski, så kunne jeg faktisk også godt lide tre af de fem ikke-amerikanske (for ikke at sige uamerikanske) film, der blev nomineret til en Oscar i år: *Il Postino*, *Sense and Sensibility* og i særdeleshed *Babe* – den menneskelige gris.

Hvis man netop nu er igang med at studere film, er man heldig, synes jeg. Det er et stadig større område, men på vegne af mit århundrede kunne jeg tænke mig at bede om en lille tjeneste: Hvis der er nogen mulig måde, hvorpå De kan få indflydelse på indholdet af fremtidige film, så husk – også selvom De ikke er ening i alle mine synspunkter – medicinens fader, der levede på samme tid som Platon, den græske Hippokrates’ råd til læger: ”Først og fremmest, gør ingen skade” – dette burde også gælde filmens folk.

Oversættelse: Maren Pust